

СВІТЛАНА МАХОВСЬКА,
кандидат філологічних наук, доцент
(м.Хмельницький);
ВЕРОНІКА КОЗУЛЕНКО,
студентка
(м.Хмельницький)

Фольклоризм роману Віталія Мацька «Катарсис»

У статті розглянуто особливості використання творів усної народної словесності як джерело фольклоризму в романі Віталія Мацька «Катарсис». Йдеться про несистемне використання фольклору в літературі, коли автор - представник певного етносу, учасник і художник сучасного життя, на глибинному рівні залишається носієм своєї культури, національного світогляду.

Ключові слова: літературна творчість, усна народна творчість, фольклоризм, роман, Мацько.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Проблема взаємозв'язків національного фольклору й літератури та феномену фольклоризму як однієї з форм їх взаємодії належить до пріоритетних напрямків українського літературознавства. Використання фольклоризму як стильового та стилістичного засобу української літератури є фактично багатовекторною формою впливу фольклору на літературу.

Фольклорно-літературні взаємини, фольклоризм літератури осмислювало багато українських вчених: від науковців XIX ст. (П.Куліш, М.Костомаров, М.Максимович, І.Срезневський) до сучасних (В.Бойко, Л.Дунаєвська, І.Гончар, Р.Кирчів, І.Денисюк, С.Погребенник, Т.Шевчук, М.Ткачук та ін.).

Формування цілей статті... Мета статті – розкрити поняття фольклоризму, описати його ознаки та визначити особливості функціонального використання фольклорних елементів Віталієм Мацьком у романі «Катарсис».

Виклад основного матеріалу... Під терміном фольклоризм розуміємо «наявність фольклорних елементів у літературному творі» [3, с. 710]. Проявлятися фольклоризм може на різних рівнях: як цитування окремих зразків усної народної творчості, «через сюжетне запозичення, введення у текст окремих фольклорних мотивів чи образів, символічне переосмислення фольклорних міфологічних першоелементів» [3, с. 710]. З іншого боку це «явище посиленого використання фольклору у творчості письменників різних народів» [2, с.40], свідоме звернення письменників до фольклорної естетики.

Типи фольклоризму можуть бути різними – «вони залежать від творчої манери методу та напрямку, яких дотримується той чи інший художник слова, від його індивідуального стилю, від особливостей мови» [1, с.11].

Фольклоризм – термін, що позначає багатозначне поняття двох рівнів вияву: генетичного та функціонального. Перший рівень опирається на традиції фольклорно-літературних взаємин і трактується як «наслідування або використання фольклору в літературній творчості» (Р.Кирчів). Це найбільш типова ознака продуктивного фольклоризму, коли, орієнтуючись на фольклорну поетику, автори літературних творів творчо трансформують, переосмислюють чи розбудовують традиційно фольклорні мотиви, образи, композиційні схеми та художні засоби у канві власного художнього тексту [6, с.399].

У нашому випадку йдеться якраз про генетичний рівень застосування фольклоризму, оскільки другий, фольклоризм функціонального рівня проявляється в організації хорів, оркестрів, ансамблів, творчих колективів, пропагандистська діяльність яких стимулює масове поширення фольклорних чи самодіяльних авторських творів у народне середовище .

Визначаючи фольклоризм у літературі як «свідоме звернення письменників до фольклорної естетики» У.Далгат зазначає, що «системне, високохудожнє, функціональне використання фольклорних елементів у літературі не руйнує її канони, а збагачує літературу ідейно-художнім синтезом» [1, с.15-21]. Можна говорити не тільки про системне використання фольклору в літературі, а й про несистемне, коли автор як представник певного етносу, учасник і художник сучасного життя, на глибинному рівні залишається носієм своєї культури, національного світогляду.

Як зазначає Р.Марків: «фольклоризм кожного письменника є своєрідним, навіть більше – вибір та опрацювання фольклорного матеріалу, принципи його естетичного оформлення не

однакові у творчості одного автора, – вони багато в чому залежать не лише від творчої індивідуальності письменника, але від самого створюваного мистецького об'єкта – твору. Проте існують певні закономірності цього явища, які все ж дослідити можна лише на прикладі творчості окремого письменника, кожного окремого твору» [4, с.222].

Поєднання народних традицій та літературних інновацій, фольклорні мотиви та екзистенційна проблематика створюють світ роману В.Мацька «Катарсис», що нещодавно вийшов друком з-під пера сучасного українського письменника Віталія Петровича Мацька [5]. Згаданий твір ілюструє нове буття фольклору в літературному середовищі XXI століття, доводить невичерпність та життєвість фольклорної традиції, а творча манера автора відповідає традиції українського письменства, що щедро спілкується з усною народною творчістю як при опрацюванні тем з історичного минулого, так і з сучасного життя

Мова роману багата на зразки живої народної мови, іноді із чітко вираженим діалектним колоритом широким застосуванням висловів розмовно-побутового стилю, інколи в дещо переробленому автором вигляді (Голька, ниньки, гоїрок, гайстри, гонде, здибатися, патик, балакати, бараболя, худобу пореє і т. ін.). Фольклоризм роману увиразнюють такі народнопоетичні виражальні засоби, як: «світ клином зійшовся», «вогонь його знає», «каламутить воду», «пекло під ложечкою», «язик без кісток», «язик розв'язався», «сто чортів тобі в печінку», «щоб тебе колька сколола», «щоб тебе злидні обсіли», «вуха повідкручую, руки повідбиваю», «немає часу вона, так і вмерти не буде коли» [див.:5].

Мова героїв пересипана прислів'ями та приказками, які вживаються здебільшого задля того, аби яскравіше змалювати індивідуальність персонажа, певні риси характеру, наміри тощо, скажімо, «старий буряк солодший на смак», «в чужому оці мачинку бачить, а в своєму скалки не помічає», «де два пси кусаються, третій хай не пхається», «з посміху люди бувають», «без громади не буде і ради», «половина світу скаче, половина – плаче».

Прозовий текст збагачується за рахунок використання не лише авторських, але й фольклорних постійних епітетів, метафор, порівнянь, інших художніх тропів, які є властивими для обох систем («красне літечко, біла зима, жовте листя, солодкі слова; очі, як в бика, кров'ю налилися», «люди мух годували», «худючий, аж вітер хилитає», «не кривися, як середа на п'ятницю», «всім не вгодиш» і т.п.).

В.Мацько застосовує народно-поетичну манеру та прийоми – народного сентименталізму – використання іменників та прикметників із зменшено-пестливими суфіксами, що виступають засобами ідеалізації героїв, описуваного, як це спостерігаємо у творах фольклору (земелька, літечко, яблунька, бровенята і т.д.).

Змалювання особливостей подільського господарювання, картинність почутого досягається шляхом уведення в текст детальних етнографічних описів житла, речей побуту (сінешні двері трималися на старих покошених одвірках, у ванькирі пахло сирістю, а над вікном висіло дві ікони, але накриті новими вишитими у хрестик рушниками ...) [4, 13]; «Попри всю стіну стояв довгий рудий ослін, на якому з одного боку стояв посуд, відро з водою, надщерблена філіжанка ...»; «на трьох невеликих вікнах висіли блаженські, але чисті фіранки, а коло застільного вікна дубова скриня, застелена двома білими аркушами паперу, земляна підлога свіжо вимаслена жовтою подільською глиною, надавала кімнаті трохи святкового настрою; [...] на дерев'яному ліжку, застеленому домотканою, у сині, червоні, зелені смужки, рядниною, стояла велика миска» [там само]).

Сторінки роману «Катарсис» апелюють до реальних назв населених пунктів, гідронімів тощо (Митківці, Меджибіж, Бужок, Південний Буг), місцевих прізвиськ чи імен (Олійничка, Проциха, Онохрей, Кирило – Кирусь, Василь – Василик, Євдокія – Дунька, Лікора – Гликера), діалектних назв рослинного світу Летичівщини (свиріпа, щиріця, шавлія, туя) тощо.

У романі принагідно зазначені окремі аспекти народної медицини, міркування автора з приводу лікувальної користі подільського різнотрав'я: йдеться про цілющі властивості часнику, лілії тощо: «Тітка Лікора научувала Романову маму, як лікуватися лілією. ... Олію білої лілії використовують для натирання при болях і судомах, лікування опіків і ран. ... А мазь для натирань при болях і судомах виготовляють таким робом: 6 столових ложок подрібненого листя, квіток і цибулин (взятих порівну) лілії заливають двома третинами соняшникової олії і настоюють три тижні на сонці» [5, с.99].

Відтворення народного світогляду подільців – героїв «Катарсису» – здійснюється й через елементи ритуалів, обрядів, звичаїв, повір'їв: «в народі кажуть, хто в цей час помирає [між Різдом і Водохрещем], тому врата відкрито в Рай» [5, с.149]; «на Різдво колядники пустили поперед себе першою дівчинку. То мама казали, що цілий рік жаби з хати викидали. І через поріг лізли, і попід підмурок» [5, 94].

Вводить В.Мацько у роман і замовляння: «У тіні під калиною доцвітала синьоока туя. Цю чародійну квітку берегла Ольга від батьків. Вони її щороку святили на Маковія, бо ж коли, не доведи господи, прийдеться судитись, то суху квіточку пришивають до сорочки, примовляючи: «Тримаю свячену тую під правою пахвою, щоб пішов суд за мною» [5, с.25].

У книзі знаходимо народні пісні про кохання, балади, пісні-новотвори тощо. Наведені зразки пісенного фольклору підпорядковуються не лише історичним реаліям, про які йдеться у романі (колективізація, радянська історія), увиразнюють сприйняття історичного хронотопу, а й конкретизують образ виконавця, підсилюють сприйняття почутого й побаченого. Вони не лише поживляють виклад, а й є особливо зримою рисою українського національного колориту.

Добре знаючи традиційну звичаєвість краю, подільський письменник у романі детально описує перебіг весільного обряду села Залісся (гадаємо с. Шрубків Летичівського р-ну на Хмельниччині), починаючи від обряду випікання короваю до презви [5, с.101 – 112].

Етнографічні реалії весільного дійства супроводжують записи трьох десятків весільних пісень, що коментують, застерігають, заохочують, жартують, збагачують весільні етапи локальними особливостями та символікою: «як староста молодого перекинув рогачі, то й так староста молодій перекинув коцюбу через хату» [5, с.107]; «коли вельон уквітчали недільним віночком із двома довгими рожевими стрічками, то молодіці заспівали: «На дворі просо молотять, а в хаті косу золотять, /А вже просо домолочують – а вже косу дозолочують» [5, с.105].

Цінними фольклорними зразками є барвисті побажання молодят під час перепою: «Дарую персидський килим, щоб до року був хлопчик Яким!», «Перепиваю золоту рашку, щоб до року мали сина-Яшку!», «Перепиваю два рубчики, щоб жили, як голубчики» і т. ін. [5, с.109].

У романі «Катарсис» знаходимо й «змістові» вияви фольклоризму, які, проте, не є чимось абсолютно окремим, бо тісно переплітаються із «формальними», як, скажімо, в живому побутуванні не можна відокремити матеріальну культуру від духовної. Це насамперед ті морально-етичні норми, за якими живуть герої творів. Вони тісно пов'язані з християнською мораллю та віруваннями простих українців – хліборобів, які здатні не лише відчувати землю, орати та сіяти, але й бути глибоко віруючими, готовими у скрутні завжди допомогти тому, хто поруч, по-справжньому любити свою землю і бути готовими стати на її захист, вміють віддано кохати, виховувати дітей.

Показовим тут є образ Ольги Олійник, характер якої доповнюють традиційні погляди народу на добро та зло, працю, ставлення до людей: «Не плач, доню, тітка неправду каже. В неї поселилося зло. Ти кажеш, вона ногу покалічила? Її уже Бог покарав, а вона не кається. Їй до сповіді треба йти неодмінно, бо взяла гріх на душу. Таке намовляти, Господи! Звідки береться жорстокість?» [5, с.35].

Герої роману змальовані автором у сентиментальних і разом з тим цілком реалістичних формах; у творі змодельовані справжні українські типи, характери, ментальні риси українців за більшовицького підневільного життя та в процесі катарсису нової вільної нації. Літературні персонажі насправді свідомі своєї ідентичності, приналежності до етносу, роду, і про ці почуття їм не потрібно було говорити, вони у них – як генетичний код, внутрішня потреба душі, яка передається із покоління у покоління.

Висновки... Отже, фольклоризм роману можна простежити на різних рівнях. По-перше, автор цитує у творі зразки різних жанрів усної народної творчості, по-друге, у викладі використано народно-поетичні прийоми та фольклорні мотиви. А через знання та розуміння фольклорної основи творів можна по-справжньому глибоко і всебічно збагнути феномен художнього мислення оригінального таланту письменника.

Гадаємо, В.Мацько свідомо використав фольклор з метою не лише збагачення поетичної творчості як такої, а й можливості повернення літературного зразка, наповненого переосмисленою фольклорною традицією, в народ.

Список використаних джерел і літератури:

1. Далгат У. Б. Литература фольклор: Теоретические аспекты / У. Б. Далгат. – М. : Наука, 1981. – 303 с.
2. Денисюк І. О. Розвиток української малої прози XIX- поч. XX ст. / Іван Денисюк. – Львів: Академічний експрес, 1999. – 280 с.
3. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю.І.Коваліва, В. І. Теремка. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 752 с.
4. Марків Р. Теоретичні аспекти фольклоризму в літературі / Руслан Марків // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Вип.41. – 2007. – С.215 – 223.
5. Мацько В. П. Катарсис. Роман / Віталій Петрович Мацько. – Хмельницький: Видавець ФОП Цюпак А.А., 2015. – 152 с.
6. Українська фольклористика. Словник-довідник / уклад. і заг. ред. М. Чернопиского. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. – 448 с.

References:

1. Dalgat U. B. *Literatura fol'klor: Teoreticheskie aspekty*, Moscow, Nauka, 1981, 303 p.
2. Denysiuk I. O. *Rozvytok ukraïnskoi maloi prozy XIX- poch. XX st.*, Lviv, Akademichnyi ekspres, 1999, 280 p.
3. *Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk*, za red. R. T. Hromiaka, Yu.I.Kovaliva, V. I. Teremka, Kyiv, Akademiia, 2006, 752 p.
4. Markiv R. Teoretychni aspekty folkloryzmu v literature, *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filolohichna*, Vol. 41, 2007, pp. 215–223.
5. Matsko V. P. *Katarsys. Roman*, Khmelnytskyi, 2015. – 152 p.
6. *Ukrainska folklorystyka. Slovnyk-dovidnyk*, uklad. i zah. red. M. Chornopyskoho, Ternopil, Pidruchnyky i posibnyky, 2008, 448 p.

Summary

**Svitlana Makhovska, Veronika Kozulenko
Folklorism of the Novel of Vitalii Matsko «Catharsis»**

The articles deals with the peculiarities of use of works of oral people's literature as a source of folklorism in Vitalii Matsko's novel «Catharsis». It is about non systemic use of folklore in literature, when the author – representative of certain ethnos, participant and artist of modern life, at deep level remains the carrier of his culture, national world outlook.

Key words: literary activity, unwritten folk creativity, folklorism, novel, Matsko.

Дата надходження статті: «02» березня 2015 р.

Дата прийняття до друку: «02» квітня 2015 р.

УДК 82.00 : 821.161.2 (045)

ВІТАЛІЙ МАЦЬКО,

*доктор філологічних наук, професор
(м.Хмельницький)*

Ісайя Кам'янчанин в історичній та художній правді за концептосферою М.Мачківського

Автор статті вперше розглядає художній образ письменника XVI століття Ісайї Кам'янчанина з точки зору історичної та художньої правди, аналізуючи роман М.Мачківського «Чорний дяк». На конкретних історичних джерелах доведено, що останні ще не сповна розкривають життєвий шлях письменника. Скориставшись матеріалами з архіву літературознавця В.Колосової, а також взявши за основу особисті дослідження, романіст за власним версіюванням в художньому обрамленні панорамно, всебічно розкриває образ середньовічного письменника. Доведено, що роман «Чорний дяк» є підсумком інтелектуальних інтенцій, творчих пошуків М.Мачківського.

Ключові слова: Ісайя Кам'янчанин, історична правда, художня правда, версіювання, концептосфера, модус.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Дефініція концептосфера, внесена у заголовок, на думку професора Лідії Орбан-Лембрик, трансформована у кілька парадигм, з яких найвідомішими є психоаналітична, біхевіористська, соціально-діяльнісна, гуманістична, когнітивна, структурно-функціональна та системна, які відображають різновекторні концептуальні підходи до обґрунтування теорії особистості [1, с.16-17. Концепт є знанням про дійсність. Існує різниця між мовним значенням і концептом. Концепт, як елемент концептосфери не пов'язаний із певним мовним знаком. Він може бути виражений багатьма мовними знаками чи їх сукупністю, а може і не бути представленим у системі мови. Концепт може й існувати на основі альтернативних знакових систем: жести, міміка, музика чи живопис, скульптура чи танок, та ін. [2, с.88–89]. Концепт сприймається (розуміється) як глобальна розумова одиниця, яка є квантом структурованого знання. Концепти – це ідеальні сутності, котрі формуються у свідомості людини з безпосереднього чуттєвого досвіду (органи чуття), безпосередніх операцій людини з предметами (предметна діяльність), взаємодії за допомогою розумової діяльності з іншими уже сформованими концептами, із мовного спілкування. Отже, мета нашої статті полягає в тому, щоб на прикладі художньої практики М.Мачківського, його концептосфери обґрунтувати історичну і художню правду з нових наукових методологічних принципів, які під цю пору застосовуються в літературознавстві.

Виклад основного матеріалу. Особистість – це поняття, вироблене для відображення біосоціальної природи людини, розгляду її як індивіда, як суб'єкта соціокультурного життя, що розкривається в контекстах соціальних відносин, спілкування і предметної діяльності. Особистість